

Szűkebb hazám: a XI. kerület

Soha ennél könnyebbet — írni a XI. kerületről. Itt nőttem fel, itt múlt el — nemrég — a gyermekkorom, s bár már elkerültem innen, ideköt majd' minden emlékem. De miről meséljek? Arról, ami van, vagy inkább amit ma már senki sem láthat: a volt-ról? A kerület hétköznapijairól, az óriási forgalomról, a szellemi és anyagi gyarapodásról, a vasárnap esténként három sorban tipródó Budaörsi úti, Bocskai úti gépkocsioszlopról, s utasairól, akik bőrükben hozták hazafelé a balatoni napsütést? Vagy inkább az álmosabb, lomhább félműltről, tíz-tizenöt évvel ezelőttről, vagy még régebbiről, amikor még más volt minden: álltak az épületek, amelyek már esztendőik óta nem léteznek és grund volt ott, ahol manapság lakóház, szálloda, étterem magasodik délcegen? Miről?

Mindenről, mondta a szerkesztő lakonikus egyszerűséggel. Mindenről?

Úgy soha nehezebbet!

*

A szó valódi értelmében reménytelen akárcsak hozzáfogni is egy ilyen dolgozathoz. A Ha-

zafias Népfront XI. kerületi bizottsága tekintélyes helytörténeti munkában összegezte azokat az ismereteket, amelyeket erről a kerületről tudni lehet. Majd háromszáz sűrűn telenyomatott oldal. És abban sincs benne minden...

A legcélszerűbb, ha sétára hívom az olvasót. Kétféle. Barangoljunk térben és időben. Sétáljunk végig néhány utcán, és közben vessünk egy-két pillantást tegnapi arcukra is.

Lássuk először a térképet: merre van és mekkora is az a terület, amelyet az idevalósiak a „főváros kapujának” neveznek? Északról a XII. kerület határolja. Délről Budafok. Mindkét határ elméleti, csak papíron létezik. A sétáló nemigen veszi észre, hogy hol húzódik az a mezsgye, amelyen innen még itt van, túl már ott. A másik két határ már inkább kézzelfogható: keleten a Duna, nyugaton szántóföldek. S azon túl a rohamosan fejlődő község, a már-már Budapesthez tartozó Budaörs.

A XI. kerület talán a főváros egyik legszebb kerülete. Szépségéről sokan, sokféleképp vélekednek, és mindenki másban véli felfedezni annak okát. Általános nézet: a kerület változatos, s

ezért vonzó. Való igaz, sok minden található itt, ezen a harmincetű és fél négyzetkilométeren; van folyó és tó, hegy és síkság. Magáénak mondhatja az ország legnagyobb felsőoktatási intézményét, a Budapesti Műszaki Egyetemet. Itt fogadja a vendégeket Buda első luxus szállodája: a Gellért. Két egyetem, hat középiskola, tizennyolc általános iskola várja reggelenként a diákokat. Az óvoda több mint harminc. Ezek közül az egyik „megszerzését” az egész ország végigigizulta, hiszen a Bogdánfy utcában épült fel az az óvoda, amelyet a Budapest felszabadulásának huszonötödik évfordulója tiszteletére rendezett televíziós vetélkedőn nyert a kerület győztes csapata. Az óvoda csoportszobájának falait Kodály gyermekdalait megjelenítő színes-mázás kerámia lapok díszítik. Csavlek Etelka keramikumművész munkája. Ő is XI. kerületi.

Itt lelhető ósdi, de pompás megújulásra váró épületével a Kelenföldi pályaudvar. Ide fut be az M7-es autópálya. Modern lakótelepek állnak itt, meg szép, régi házak. A régiekre büszkébbek a kerületi lakosok. Pedig száz évesnél öregebb épület alig akad köztük. De vannak

másfélék is: némelyik előtt inkább szemlesütve mennek el a lokálpatrióták. A Bartók Béla út házai vedlettek. Várják, hogy ideérjen a metró, s aztán: hajrá, sortatarozás. Vagy hamarabb?

Olvasom a népfrontkönyvben, a XI. kerületnek számító nagyjaink — közel sem teljes — névsorát. Itt élt például Szabó Lőrinc, a Ménesi úton; Karinthy Frigyes az ő nevére átkeresztelt Verpeléti úton. Ebben a kerületben lakott egy ideig Bartók Béla, Lukács György, Bölöni György. Záporoznak a fénylő nevek. Supka Géza, Tersánszky Józsi Jenő, Szendrői József, Csontváry Kosztka Tivadar, Pátzay Pál, Zilahy Lajos, Váci Mihály. És Kosztolányi és Huszka, és Kodolányi... Micsoda névsor! A ma élő hírességeket felsorolni is sok. Jellemzően annyit, hogy 1975-ben száznál több Állami- és Kossuth-díjas lakott e tájékon.

No, de induljunk.

*

A Kosztolányi Dezső tér és a Feneketlen-tó. Gazdag, jól tervezett park. Nem egy külföldit láttam már a csöppnyi víztükör Bartók Béla úti oldalán kamerával bibelődni, amint azon mes-

Atomreaktor a Műszaki Egyetemen

Amatőr fotósok kedvenc témája: a Feneketlen-tó

terkedett éppen, hogy megörökítse a tóban visszatükröződő Szent Imre-templomot. Bizony szép látvány. A tavacska mellett tenispálya, amely ki tudja, mióta szolgálja már a fehér sport híveit. Vele szemben a Fadrusz utca valamelyik vadszőlővel befuttatott házat énekelte meg Karinthy Ferenc a *Budapesti tavasz*-ban.

A Feneketlen-tónak legendája van. A közhit úgy tartja: szörnyű mély, megvan húsz-harminc méter is. Valaha egy hatalmas téglagyár volt a helyén — így a legenda. Az emberek folyton veszekedtek, bántották egymást, gonoszok voltak. Büntetésükre feltört a víz a bányagödör aljából, elnyelte őket, ott pusztult mind. A kis mese nem is áll olyan messze a valóságtól, régen csakugyan agyagot bányásztak itt, s valóban váratlanul tört fel a víz.

Amikor mi ideköltöztünk — vagy húsz esztendeje, tán annál is régebben, — a teret még Lenke térnek hívták. Egészen más volt mint ma: külvárosi, világvégi. Egyik sarkán Tüzépteleg ontotta a szénport — ma modern lakóház áll a helyén. A tó is gondozatlanabb volt, pedig a század elején *Lágmányos tündérének* nevezte egy romantikus lelkületű hírlapíró. Ebből arra következtettem, hogy léteznek foghíjas, sánta, kócos tündérek is. Apámmal gyakran sétáltunk erre. Ő azt mondta, milyen rendezetlen, én azt gondoltam, milyen szép! A sötét, szutykos vizet sűrű dzsungel vette körül, az egész környéken vadul burjánzott a nád és a gyom. Ha közel mentünk a parthoz, jöttünk néhányszor csuszszant csobbanva a zavaros mélybe. Nyárestéken pedig egyetlen illatot hozott a tó felől a szél. Egyszóval egy akkora lurkónak,

mint akkor én voltam: gyönyörű volt.

De „elrontották”. Előbb volt még némi remény, hiszen teherautószám hordták a vízbe az építési törmeléket meg a szemetet (ha nem *patkányos* tó hát szemet-hegy, az se rossz!). Ám később ácsos, talicskás emberek jöttek és társadalmi munkában átfurmálták a környéket. A vadregényes bozót helyébe sétányok kerültek, gypszyonyeg meg virágok. A vizet körülkerítették, halakat telepítettek bele. Baloldalt pedig, tóra néző terasszal, étterem épült. Gyakran ebédeltünk itt vasárnaponként, elnézegettünk az úszkáló vízimadarakat, meg a vízbe épített szökőkutat. Ahelyett, hogy megbarátkoztam volna a gondolattal, az én tavam végképp odavan, a hatyúkat néztem órákig: ki-be járkáltak a vízbe telepített nádkunyhó ajtaján. Ma, 1982-ben nincs már szökőkút, megszüntették. A víziszárnyasokból is csak egypár maradt hírmondónak. De gyengélkedik a tó is. Olvasom, körülbelül négyszáz ezer forint kellene ahhoz, hogy kikotorják, rendbe tegyék. A vizet ma már nem táplálja forrás — talán a feltöltéseknél zárták el —, csak az esővíz szállít utánpótlást. Nagy szüksége van tehát karbantartásra, tisztításra. Erre a feladatra azonban egyelőre nincs elég pénz. Pedig nagyon kellene, különben ez a sokak számára oly kedves vizecske meghal, és a tündér lehelete újra ijesztő lesz.

Került annak idején új beszéd-téma is: a sötét környéken feltűntek a huligánok. Csoportba verődtek a tó templom felőli részén, a Bartók-mellszobor fölötti „bástyán”, s ilyenkor nemigen volt ajánlatos arra kószálni. Összeállt a Körtéri galeri is, s ez a két banda rendszeresen egy-

másnak esett. Járókelőket is bántalmaztak. Míg aztán a rendőrség meg nem unta a dolgot.

De szerettem volna huligán lenni! Apám nem engedte, azt mondta, előbb javítsam ki a magatartás-osztályzatomat, ötösrre. Elhatároztam hát, hogy mintagyerek leszek. De hiába, nem nagyon sikerült. Végül is: sosem voltam olyan jó, hogy csibésszé válhattam volna...

A tenispályák környéke a felnőttek birodalma volt. Mi, srácok, igazában csak télen vehettük birtokunkba a „lantot” vagy „blökét”, ahogy ezt a területet akkoriban — és még sokáig — hívtuk. Azóta sem tudom, miért így. Fagyos napokon fellocsolták a salakot. Ide jártunk korcsolyázni. Keményebb teleken ma is ez a divat. A tó másik oldalán, az étterem mögött található a Budai Parkszínpad, enyhe nyári estéken ezrek szórakozóhelye. Még odébb, ahol most a Sport Hotel áll (Áll? Már azt is bontják!), hajdanán időről időre mutatványosok ütöttek tanyát. Forgott a körhinta, szólt a zene, csattogott a légpuska, fogyott a virsli meg a sör, törökmézbe ragadt a fogunk. A színpaddal szemközti utcán egymást érték a mérhetetlen mennyiségű csudát kínáló sátrak. Ez is a múlté. Már jópár éve nem húzzák a csemeték az apjukat a hajóhinta felé, nem kunyerálnak vattacukrot. Ha jól emlékszem, egy-két évig — május 1-én, augusztus 20-án — még vissza-visszatért az ünnepi sokadalom, aztán végképp eltűnt ez a lurkók számára kétségtelenül varázslatos világ.

*

Üljünk fel a 7-es buszra, a Bartók Béla úton, a Patyolat előtt, s utazzunk három-négy

megállót. A lakótelephez érünk. „A” lakótelephez, hiszen van a kerületben még másutt is, Lágmányoson, Őrmezőn, de méreteiben ehhez fogható egy se. Óriási. A Fehérvári út és a Kelenföldi pályaudvar között terül el. Harminchárom ezer ember otthona.

Annak idején még nem értettük, hogy miért ez a tágasság, amikor az Etele utat olyan szélesre építették. Biciklivel gyakran kijártunk ide, a mocsárban tarajos gótét lehetett fogni, a bolgárkertészekről karalábét csenni. Ez volt az igazi karalábé, nem az, amelyet Karsai nénitől vásárolt anyánk. Azt nem is igen ettük. Ezt: hascsikarásig. 1964-ben aztán megjelentek a gépek, és a mi Paradicsomunk napról napra fogyott. A széles Etele út mentén szédítő házak pattantak ki a földből. (Akkor még mindez *szédítőnek* tetszett, ki gondolta volna, hogy alig másfél évtized múlva csaknem lakótelepmérgezést kap majd a város?)

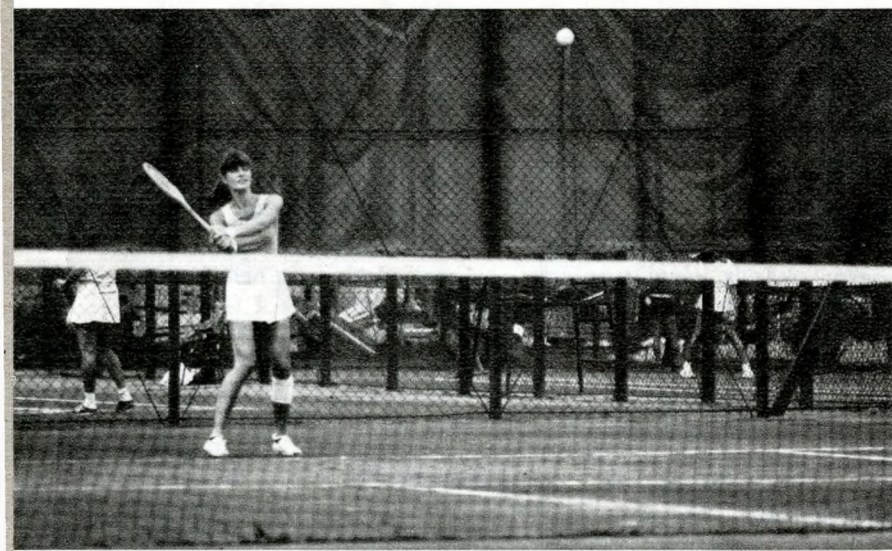
A szellős, tágas lakótelepen túl Kelenvölgy fekszik, a családi házak, kiskerttulajdonosok és a tíz percen túl is zárva tartható vasúti sorompók világa. A lakótelep szélén: a Kelenföldi pályaudvar, az ország egyik legforgalmasabb vasútállomása. Bizony, felújításának, átépítésének már nagyon is itt volt az ideje. Gyalogos aluljárója hosszú és sötét, dohos, barátságtalan volt. Végighaladva rajta — itt mindenki önkéntelenül is gyorsabban szedi a lábait — a Budaörsi útra jutunk, hazánk első és nagyon hosszú ideig egyetlen autószerdájára. Innen a 40-es busszal könnyedén elérhetjük a Körteret. Ha meg a Szakasits Árpád úton (ez ma az egykori Etele út neve) fordulunk balra, a Fehérvári útra érkezünk. Majdnem a Fővárosi Művelődési

A Tétényi út

Kártyázók a 72-es busz végállomásánál

A BVSC-pálya

Házhoz, amely az én gyermeki tudatomban még mint „Pamut-textil Művház” rögződött.

Közelében a vasúti töltés: jeles események színhelye. Mekkora lehetett focizni a töltés mentén! A régi cimborák, Csepregi Pista, Nagy Lajos, mennyit nyúzták itt a bőrt! Jaj... egy napon ide is gépek jöttek. Bull-dózerek, markolók. De ez szerencsére megmaradt játszótérnek; annyi történt csak, hogy az illetékesek éltek a lehetőséggel: a giz-gazzal benőtt töltés menti mezőre sok-sok focipályát építettek az azóta növekvő nemzedékek örömeire.

*

Tovább haladva a Fehérvári úton a Bocskai úthoz érünk. Ha balra kanyarodunk, ismét a Kosztolányi teret pillantjuk meg, s egyik oldalán a falatnyi parkot, ahol minden délután ádáz snapszercsaták, ultiviadalok és sakkturnák dúlnak. De csak képzeletben tegyük meg ezt a kitérőt, hiszen arra már jártunk. Nézzünk inkább itt körül.

A „kispiaç” környékén gyakran megfordultam szombatoként többnyire anyámmal. Jól éreztem magam a vásárló sokaságban, tudtam, hol a „káposztás”, a „tejfölös”, a „mákos”. Más napokon egyedül barangoltam, volt hogy — nem is olyan ritkán — a szomszédos SZTK fogorvosi rendelőjében kötöttem ki. Mily sokat néztem, sajtóábrázattal, a lépcsőházból a BEAC-tenispályán szaladgáló kislányokat... A kispiacon ma is nyüzsög az élet. Az SZTK-ban ma is fájnak a fogak. A BEAC pálya azonban nincs már meg. Néhány ember fiatalságának keserédes emléke csupán. Helyét elfoglalta hazánk legtöbbet rek-

lámozott üzletközpontja: az országos COOP-pá növekedett áruház: a SKÁLA. Kellett ez is. Bizonyoság rá, hogy a 4-es villamos, a 12-es és 86-os busz csak úgy önti a vásárolni szándékozókat. Meg aztán megépült az új BEAC-pálya is, nem messze ide, a Lágymányosi lakóteleppel szemben, a Schönherz Zoltán út sarkán. Csak az már — egykori BEAC-osok mondják — nem ugyanaz. Az emlékeket nem lehet kicserélni...

Még néhány lépés a Fehérvári úton, és ugyanott vagyunk, ahová a 40-es busszal jöttünk volna: a Móricz Zsigmond körtéren.

*

A múltból a mába pergetve az emlékeket ugyancsak meg kell állni ezen a téren. A Bocskai úti általános iskola bocsátott szárnyaimra. (Groska igazgató úr nagyot sóhajthatott azon az évszázón, ma már meg tudom érteni.) Bár a Villányi úti, volt cisztercita iskolának, a mai József Attila Gimnáziumnak igen jó a híre, nagy a vonzereje, a családi tanács másként döntött: más kerületben lettem középiskolás. Így aztán naponta át kellett utaznom a Körtéren.

Ez a kerület központja. Ide szalad be a Karinty Frigyes út, a Villányi út, a Bartók Béla út. Villamosok, autóbuszok végállomása. A forgalma óriási. Középiskolás koromban — hacsak a Körtér sarkán lévő Bartók mozi el nem térített — itt szálltam fel a 6-os villamosra. A megállóban a híres-hírhedt „Don-kanyar” bece-(gúny?) nevű kocsmá. Hogy honnan kapta nevét, nem tudom, talán onnan, hogy itt

Régi villa a Ménesi úton, a Kertészeti Egyetem egyik épülete

kanyarodik el a 6-os. Bár nemrégiben felújították, megmaradt ócska lebujnak.

S ha már itt tartunk, hadd szóljak néhány szót ezekről a helyekről. A Körtér és közvetlen környéke — oázis az italsoknak. A Don-kanyarral szemben egy csárda, följebb a Karinty Frigyes úton a Verpeléti bisztró, mellette a „Stocek”. A Villányi úton, közel a Körtérhez, a „Zuhanó”-nak keresztelt, pincehelyiségben működő borkimérés. Ugyanennek a háztömbnek a túlsó oldalán egy másik hasonló. Azzal szemben a Mackó, attól néhány lépésre a Perc. Még odébb a Pingvin. S ugyancsak nincs messze a körtértől a hírhedt Miska, és nem kell sokat gyalogolni, hogy elérjük a Mészölyt vagy a Kruspért... A Móricz Zsigmond Körtéren három presszó is működik. A felsorolás nem teljes, de talán elég is. Ez mind a kerület központjában. Jóakarattal hozzá, hogy kulturált „vendéglátóipari egységek”-nek nevezzük őket, alig akad köztük olyan, amelybe jóérzéssel be lehetne térni. Olcsó, gusztusos reggelizőhely pedig jó, ha kettő akad a centrumban és környékén... Mi tagadás: e rohamosan fejlődő, szépülő kerületnek mérsékeltlen jó cégerei ezek a csehók...

*

Merre menjünk még? Ha a Budafoki úton indulunk el, vagy a Fehérvári úton visszafelé, Albertfalva irányába, gyárak közé jutunk. Hatalmas üzemek egymás mellett. Ha a Körtértől a Bartók Béla úton a Duna felé

haladunk, a Gellért térre érünk. Válasszuk a sétát, egyenesen a hegynék fel. A Gellérthegy déli lankáit a századelőn luxusnegyeddé akarták fejleszteni. Egy más után láttak napvilágot az újsághirdetések: minden valamire való ember, aki ad magára és úri mivoltára, itt épít. Igazi luxusnegyed sohasem vált e területből, de sok szép ház épült a környéken. A Ménesi úton öröm végigmenni, a fák között szemet gyönyörködtető, lelket megnyugtató ódon házak állnak, és az Eötvös Kollégium! S ha felértünk a Gellérthegy tetejére, meg is állhatunk. Még egy pillantás körbe, és véget ért a séta. Alattunk a város és a XI. kerület, Budapest legnépesebb kerülete. Az ezredfordulón, mondják, kétszázezren élnek majd itt. Lakótelepek betonvilága és kertváros, családi házakkal. Sok zöld. Gyárak, hetvenezer dolgozóval. Hőerőmű, pályaudvar. Sasad a barackjaival. A Gellérthegy az Ifjúsági parkkal, a természetvédelmi terület, ritka növényeivel, állataival. Sok ezer ház, lakás... s köztük egy a Kőrörcsin utcában. Ide ma sem lehet bevezetni a központi fűtést, a gázt. A villanyóra lecsap, ha egyszerre dolgozik a tűzhely és a vízmelegítő. A lépcsőházban foszlik a vakolat, negyed százada is van, hogy utoljára kőművest láttak a falak, feketére öregedett a festés. Télen, ha fúj a szél, nem lehet begyújtani a fafűtési kályhába, mert visszaömlik a füst. A mennyezeteken megjelentek a repedésráncok. Jócskán megkopott a kis ház. De ez — és az egész környék — maga a béke. S nekem: az egész kerület szíve.